

МА Милош Цветковић

историчар

Завод за унапређивање образовања и васпитања

milos.cvetkovic@zuov.gov.rs

ХОНОРАРИ АУТОРА УЏБЕНИКА ЗА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ (ОД 1850. ДО 1882. ГОДИНЕ)

Апстракт: Рад се бави хонорарима аутора уџбеника за основне школе у Кнежевини Србији у периоду од 1850. до 1882. године. Циљ је утврђивање реалне вредности ауторских хонорара, то јест у коликој су мери њихове суме биле подстицајне за ауторе и да ли су их мотивисале да реиздају постојеће и пишу нове уџбенике. Такође, разматрају се релевантни фактори који су утицали на висину хонорара, као што су статус аутора, популарност уџбеника и политички контекст. У раду ће се кроз анализу хонорара аутора уџбеника пратити како су се мењале образовне политике, као и однос према ауторима и њиховим делима у наведеном периоду.

Кључне речи: школске књиге, уџбеници, образовање, школе, штампарија, хонорари.

***

Уџбеницима за основне школе у Кнежевини Србији српска историографија посветила је недовољно пажње. Школска дела истраживачи су сагледавали на различите начине у невеликом броју радова.¹ Граничне

---

1 С. Ђунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку*, Београд, 1970; В. Станисављевић, *Два века српских уџбеника. Сентандреја, 1717 – Крф, 1918*, Београд, 1992; М. Јагодић, *Помоћ Кнежевине Србије црквама, манастирима и школама изван Србије (1839–1868)*, Српске студије 9 (2018), 50–101; Д. Кољанин, *Настава и уџбеници историје у основним школама у Србији (1880–1913)*, *Истраживања* 24 (2013), 359–372; Ј. Гаровић, *Развој наставе рачунице у основним школама у Србији у XIX и почетком XX века*, *Из историје наставе математике у основним и средњим школама у Србији*, Београд, 2011, 7–40; С. Анђелковић, С. Јовановић, *Настава земљописа у основним школама у Србији у XIX*

године рада 1850. и 1882. представљају два важна међаша у историји издавања школских уџбеника у Србији. Чланови Школске комисије су 1850. израдили велики број уџбеника за основне школе који су дуги низ година били у употреби, а 1882. донета су *Правила или основа за штампање школских књига* која су на нов начин законски регулисала питање одобравања и штампања уџбеника.²

Законски оквир издавања уџбеника

Организовани просветни рад у Кнежевини Србији започет је тридесетих година XIX века. На законском организовању школства власт је почела активно да ради након што је кнез Милош Обреновић успео да издејствује добијање хатишерифа који је Србији обезбедио аутономни статус у оквиру Османског царства. Први званични документ који је озаконио могућност отварања школа био је хатишериф из 1830. године. Поред осталог, овим актом Србија је стекла право слободног отварања школа, подизања цркава, болница, штампарија, али и да на друге начине делује на културно-просветном плану кроз право на унутрашњу самоуправу. Први закон о уређењу школа у Кнежевини Србији донет је 1833. године³ и њиме је прописано постојање малих школа у селима и варошицама, редовних (или нормалних) школа у окружним варошима и великих школа. Предвиђено је да у малим школама предаје један учитељ и било је прописано осам уџбеника. У закону је наглашено да се школовање у њима спроводи кроз три годишња разреда и да се у првом учи из истих књига као и у малим школама. Осим за први, закон је прописивао и књиге из којих су ђаци учили у другом и трећем разреду нормалних школа. У закону су наведени и уџбеници за велике школе у Београду.⁴

веку, Историја и географија: сусрети и прожимања, тематски зборник радова, ур. С. Божић, Београд, 2014, 727–742.

2 С. Ђунковић, *нав. дело*, 41, 142–143.

3 Из писма управитеља нормалних школа у Београду Атанасија Теодоровића кнезу Милошу, 15. 3. 1833. године може се наслутити да је овај закон био у употреби. Теодоровић се позива на „школски устав” и моли кнеза Милоша да одреди дан за главни полугодишњи испит у нормалним школама. Државни архив Србије (=ДАС), Кнежева канцеларија (=КК), XXVIII, 111.

4 *Школство у Србији 1817–1838*, приредиле Т. Драгићевић, С. Тимотијевић, Београд, 2009, 28–41; Р. Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, Београд, 1986, 395–396.

Важна промена у организацији просвете наступила је 1836, када је професор гимназије Петар Радовановић именован за директора свих школа у Србији. Из података у сегменту извештаја под насловом *Смотреније учебни предмета који су за прво теченије 1836 године предавани у школама*, које је Радовановић саставио након извршене инспекције школа, може се закључити да су школе биле подељене у две класе, да учитељи нису радили по јединственом плану и програму и да је настава била неуједначена. Године 1836. Државни савет је издао пројекат који је прецизирао мрежу школа и дефинисао постојање гимназије, три главне школе и двадесет две нормалне школе које је финансирала држава. Постојале су, такође, и млађе нормалне школе у осталим мањим местима које су издржаване о трошку општина.⁵

Након Радовановићеве инспекције, школе су 1838. обилазили са истим задатком попечитељ просвештенија и врховни надзиратељ карантина Стефан Стефановић Тенка и професор гимназије у Крагујевцу Константин Бранковић. Стање у школама се није битније променило од Радовановићевог обиласка, те су ове инспекције утицале да се 1838. донесе први наставни план и програм за основне школе и прво опште упутство за учитеље.⁶ Наставним планом *Назначеније учебни предмета који се у школама нормалним за прво и друго теченије школско предавати имају* било је предвиђено да школе буду подељене у две класе – млађу и старију нормалну класу. Свака од њих трајала је две године, а једна година је била подељена на два течаја, то јест полугодишта. Настава је била претежно религиозног карактера. Прописано је читање часловца и псалтира, учење свештене историје и науке хришћанске из катихизиса. Из српског језика се, поред читања и писања, захтевало учење граматике и писменог вежбања, а из рачуна се као новина јавља учење о разбијенијама, то јест о разломцима. Осим тога, било је прописано изучавање српске историје, немачког језика и црквеног певања.⁷

5 *Школство у Србији*, 56–63.

6 *Школство у Србији 190–201*; М. Спасић, *Неки подаци о основним школама у Србији од 1845 до 1861 год.*, Гласник Српског ученог друштва 73 (1892), 196.

7 М. Ђ. Милићевић, *Школе у Србији*, Гласник Српског ученог друштва 7 (1868), 8–10.

Попечитељство правосудија и просвештенија⁸ поднело је Првом намесништву⁹ 30. јула 1839.¹⁰ *Пројект о устројенију главног управитељства народни школа*. Пројекат је предвиђао формирање организованог стручног надзора и системско управљање школама у Кнежевини Србији. Предложено је да се оснује функција главних директора, од којих би се један старао о раду народних школа у источном, а други у западном делу Кнежевине Србије. Главним директорима био је поверен и задатак да се у најскоријем року побрину за издавање прописаних школских књига. Овај законски пројекат је, осим функције главних директора, предвиђао и постојање вишег школског надзиратеља, који би се заједно са Попечитељством просвештенија бринуо о унапређивању школске наставе. За школског надзиратеља било је предвиђено да се, у корелацији са Попечитељством просвештенија, главним школским директорима и професорима гимназије и Лицеја, стара о школским књигама. Предлог да се установи Главно надзиратељство и управелније школско, који је Савету поднело Попечитељство просвештенија, није прихваћен, а уместо главног надзиратељства Савет је предложио оснивање Школске комисије. Са предлогом Савета сагласили су се намесници, те је установљена Школска комисија која је помагала Попечитељству просвештенија у унапређивању образовног система. Школска комисија престала је са радом услед политичких прилика које су захватиле Кнежевину Србију 1839. и 1840. године, а није сасвим познато које је послове све обавила у краткотрајном периоду свог деловања.¹¹

8 Од 1839. попечитељства правосудија и просвештенија су се спојила са засебним канцеларијама. Одвајање Попечитељства просвете од правосудија обнародовао је кнез Милош Обреновић 1859. године. Попечитељство просвете је постало посебна канцеларија, на челу са својим попечитељем. Наредне године је дошло до нове реорганизације, Попечитељство просвете је преименовано у Управу просвете, а управитељ је у свему био раван попечитељу, осим по плати. Новим устројенијем централне државне управе 1862. Управа просвете добила је нов назив Министарство просвете и црквених дела и изједначила се у свему са осталим министарствима. *Зборник закона и уредаба*, бр. 12, Београд, 1859, 70–71; *Исто*, бр. 13, Београд, 1861, 158. Ради уштеде простора, надаље ће се за ову установу за период до 1862. користити назив Попечитељство просвештенија.

9 Прво намесништво је образовано у јуну 1839. након абдикације кнеза Милоша. Намесништво су чинили Аврам Петронијевић, Јеврем Обреновић и Тома Вучић Перишић. Земљу су водили у име болесног кнеза Милана, а потом и одсутног кнеза Михаила. С. Рајић, Д. Леовац, *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века. Српска држава у 19. веку*, Београд, 2018, 67–68.

10 Датуми су у раду наведени по новом календару.

11 М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, 11–13; В. Тешић, М. Мирковић, С. Ћунковић, Р. Вуковић, *Сто година Просветног савета Србије 1880–1980*, Београд, 1980, 11–13.

Велики помак на просветном плану било је доношење *Устројенија јавног училишног наставленија* 5. октобра 1844. године. Њиме је регулисана организација основних школа, Послено-трговачке школе и Лицеја.¹² Закон је садржао и наставни план из кога се може наслутити из којих су књига ђаци учили. За основну школу познати су: *Буквар, Рачуница, Општа знања, Свештена историја, Катехизис, Земљописаније, Отечествена историја* и *Грамматика*. Нови наставни план свакако је представљао корак напред у односу на онај из 1838, али су проблеми у школском систему после доношења школског закона и упутства за основне школе били бројни. Осим лошег материјалног стања и слабе мотивисаности учитеља, велики проблем је представљао и недостатак школских књига.¹³

Због поменутих проблема, 26. новембра 1844. Савет је поднео предлог кнезу за поновно оснивање неке врсте нове школске комисије. Према предлогу, један од задатака ове комисије био је одобравање уџбеника. Савет је предложио да се по узору на Школску комисију из 1839. формира ново тело које ће решавати важна питања у области просвете, јер Попечитељство просвештенија по мишљењу Савета, са својом тадашњом организацијом није могло ревносно да обавља тај посао. Због сукоба око надлежности, Попечитељство просвештенија се није сложило са Саветом око пројекта о формирању школске комисије. Након што су размотрене примедбе Попечитељства просвештенија, кнез је прихватио нови текст пројекта и августа 1845. формиран је Одбор просвештенија. Новоформирани одбор разматрао је 1846. и 1847. неколико важних питања која су се тичала школских књига. Оснивањем Педагогијског заведенија, употребом читанки, часловаца и псалтира у основним школама и поклањањем књига добрим ученицима. Новембра 1847, после непуне две године, због несугласица са Министарством, Одбор је укинут.¹⁴

Две године потом, на иницијативу Попечитељства просвештенија, покренуто је питање оснивања Школске комисије која је ће се, поред осталих питања из области просвете, бавити и издавањем школских књига.

12 Убрзо након доношења Устројенија кренуло се ка реализацији замисли општег школског закона тако што су почела да се издају упутства за сваку врсту школа. Упутство за основне школе *Наставленије за учитеље основни училишта* је издато 24. октобра 1844. и било је састављено из три поглавља. У првом делу изложен је садржај наставе, у другом је фокус био на владању ученика, а трећи је говорио о владању учитеља. С. Ђунковић, *нав. дело*, 29–36.

13 *Зборник закона и уредаба*, бр. 2, Београд, 1845, 315–330.

14 Љ. М. Протић, *Главни просветни савет, преглед живота и рада поводом његовог хиљадитог састанка*, Просветни гласник (1910), 157–162; *Зборник закона и уредаба*, бр. 3, Београд, 1847, 77–79; М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, 19–21.

Школска комисија је почела са радом 1850. и била је преко две деценије кључна институција за преглед школских књига које су се користиле у основним школама у Кнежевини Србији. На својој седници од 2. марта 1850. предложила је Попечитељству просвештенија да се наставни план за основна училишта из 1844. преиначи и у прилогу је поднела свој предлог. Министарство је прихватило предлог Комисије и након одобрења Савета нови наставни план и програм разаслат је основним школама током августа 1850.¹⁵ Овај наставни план остао је на снази све до 1871, када је замењен новим – *Распоредом предмета за мушке и женске основне школе и упутством како ће се предавати*.¹⁶

У међувремену, обнародована су два закона о основним школама. Први, *Устројеније основни школа у књажевству Србији*, издат је 3. септембра 1857. Наставни план није промењен, а закон се фокусирао на решавање материјалних и организационих проблема у основним школама. Овај закон се није дуго примењивао и после шест година је замењен *Законом о устројству основних школа*, донетим 23. септембра 1863. године. Веома је био сличан оном из 1857, али је ипак било одређених новина и измена. Одредбе закона из 1857. и 1863. године о књигама и потребном школском материјалу су мање-више остале исте. Књиге и потребан школски прибор ученику је требало да обезбеди родитељ, домаћин или старатељ, а уколико они нису имали новчаних средстава, ту дужност је преузимала општина.¹⁷

Нове опсежне реформе школског система започеле су након ратова за ослобођење и независност (1876–1878). Министарство просвете и црквених дела је јануара 1880. реорганизовано. Два месеца касније, у марту 1880, донет је *Закон о уређењу Главног просветног савета*, чији је службени лист *Просветни гласник* почео да излази у мају исте године. У њему се наводи да ће министар просвете и црквених послова увек саслушати мишљење Главног просветног савета, између осталог „о школским и другим књигама и списима, који би служили као ручне и помоћне књиге за предавање” и о „наградама које би се имале давати за извештаје (реферате) по тима предметима”.

Питање одобравања и прештампавања уџбеника прецизирано је 17. фебруара 1882, када су изашла *Правила или основа за штампање школских*

15 ДАС, Министарство просвете и црквених дела – Просветно одељење (=МПс-П), 1850, Ф II, Р 275.

16 *Зборник закона и уредаба*, бр. 5, Београд, 1853, 265–269; М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, 22–24.

17 ДАС, МПс-П, 1860, Ф IX, Р 1.449; 1864, Ф II, Р 330; *Зборник закона и уредаба*, бр. 10, 1857, 61–75; бр. 16, 1864, 54–63.

књига. У правилима је означено да се свако дело подноси на преглед и оцену Главном просветном савету који процењује научну вредност и израду књиге, примену у школи и одређује награду. Министар чини погодбу, а писцу се признаје право својине над књигом. Аутор не може дело у истом облику издати пре истека рока закључене погодбе, а рок се одређује министровим решењем. Исте одредбе су се односиле и на прештампавање дела, а у зависности од изостанка или вршења исправки, министар је одређивао награду, имајући у виду хонорар за претходно издање. Свако дело је посебно процењивано, а осим награде, писац је бесплатно добијао педесет примерака. Тираж је одређивао министар у договору са управником Државне штампарије. Правила су налагала да се након пет година од излажења свако дело за основне и средње школе поново упути Главном просветном савету на преглед. Након процене, Савет је давао мишљење о подобности уџбеника за школску књигу и нужности евентуалних измена. Уколико писац не пристане на исправке, било је прописано да може слободно да штампа своје дело. Тиме би престајала погодба Министарства са њим и министар је могао наредити да тај рукопис не буде обавезан за школску употребу. Право на награду и прештампавање по смрти аутора уџбеника прелазила је на његове законске наследнике. Наведене мере су се односиле за откуп готових дела, као и оних у рукопису.¹⁸

Након проглашења Краљевине Србије 1882. године, после непуне две деценије донет је нови закон о основним школама и почетком 1883. обнародован као *Закон о основним школама*. Пратило га је издавање нових наставних планова, па су тако 1883. године донети привремени планови за ниже и више основне школе, док су коначни објављени следеће године.¹⁹

Уџбеници и аутори уџбеника од 1850. до 1865.

Први уџбеници у ослобођеној Србији почели су да излазе након што је основана Државна штампарија 1831. Штампане уџбеника је морало да буде у складу са одлуком о цензури из 1832, којом је забрањен правопис Вука Стефановића Караџића. Најпре су штампане црквене књиге које су се користиле у школама, *Часловац* 1835. и *Кратко хришћанско поученије за српску децу* које је издао 1837. Георгије Зорић²⁰. Године 1838. су изашла два

18 *Просветни зборник закона и наредаба по којима су уређене и по којима се управљају школе и друге просветне установе у Краљевини Србији*, приредио Ј. Пецић, Београд, 1887, 24–28, 1037–1039.

19 *Исто*, 579–614, 626–749.

20 Георгије Зорић је најпре био учитељ и васпитач синова кнеза Милоша, а потом је

српска буквара – *Српски буквар или нова азбучна књижица*, који је израдио Петар Радовановић, док је Георгије Зорић сачинио дело *Мали учитељ или српски буквар*. Димитрије Исаиловић је 1838. написао *Немачки буквар*,²¹ а наредне године изашла је његова прва читанка под називом *Мала читаоница за начелно упражненије младежи у нашим нормалним школама Књажества Србије*. Архимандрит Гаврило Поповић аутор је *Кратког катихизиса* и *Кратке свјашчене историје* које су из штампе изашле 1843, а Милован Спасић је 1845. написао *Земљописаније целог света* и 1848. *Земљописаније за III разред основни школа*.²²

Након што је отпочела са радом, Школска комисија је као један од примарних циљева у решавању просветних проблема истакла недостатак уџбеника. На својој седници од 4. фебруара 1850. комисија је одлучила да се *Штица* за децу првога разреда поново штампа, с тим да буде у мањем формату у односу на стару и да се у њеном тексту изврше одређене измене. На истом заседању донета је одлука да се изради нов буквар. Чланови комисије су сматрали да је потребно да буквар буде мањи и јефтинији од дотадашњег, а примерак таквог прерађеног буквара послат је Попечитељству просвештенија с молбом да се одобри и пошаље на штампање. Посао коректуре и надгледања штампања прихватио је аутор Гаврило Поповић.²³ Буквар је штампан у пет хиљада примерака, а већ у октобру исте године Државна штампарија захтевала је од Попечитељства просвештенија обавештење да ли ће се буквар прештамповати са одређеним изменама, пошто је у њеној књижари остало само две стотине до три стотине примерака.²⁴ У изворима се не наводи износ хонорара који је Поповић добио за свој труд.²⁵ Његов буквар представљао је компилацију два буквара из 1838. године, чији су аутори били Петар Радовановић и Георгије Зорић.²⁶

На свом заседању од 18. фебруара 1850. Школска комисија је закључила да се без одлагања морају сачинити уџбеници за основне школе и да су

постављен за директора школа у Кнежевини Србији уместо Петра Радовановића. Р. Љушић, *нав. дело*, 208, 397.

21 Немачки се предавао у четвртим разредима до 1844. године. Касније, 1845. допуштено је да се предаје у 4. разреду основне београдске школе и ту се задржао до 1860. М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, 10.

22 С. Ћунковић, *нав. дело*, 27–29, 40–41.

23 ДАС, МПс-П, 1850, Ф II, Р 360.

24 *Исто*, 1850, Ф II, Р 282; Ф III, Р 400.

25 Аутор можда хонорар није добио пошто израђен буквар није био његово ауторско дело.

26 С. Д. Поповић, *Букварска методика у Срба*, Гласник Српског ученог друштва 38 (1873), 44–47.

се добровољно тог посла прихватили њени чланови: начелник у једном од одељења Попечитељства финансија Јован Гавриловић, професор гимназије Љубомир Ненадовић, професор Лицеја Константин Цукић, секретар у Попечитељству просвештенија Филип Христић и главни управитељ основних училишта Милован Спасић. Христић је почетком фебруара 1850. послао своје дело *Начелна знања за основна училишта у Књажеству Србији*. Комисија ја разматрала ово дело и предложила у допису од 21. фебруара 1850. Попечитељству просвештенија да се дело прихвати за употребу у другом и трећем разреду основних школа. Дело је прихваћено под називом *Прва знања*, а аутору је предложена награда од двадесет пет дуката цесарских²⁷. Аутор се одрекао хонорара у име „благодарности отачастава” за издавање „лепих и општеполазних књига”. Христић је Попечитељству просвештенија почетком фебруара 1850. послао и *Читанку за основне србске школе* у два дела. Комисија школска је на својој седници од 11. марта прегледала и усвојила ово дело за употребу у основним школама. Уџбеник је штампан у пет хиљада примерака, а писцу је за труд одређена награда од четрдесет дуката, коју је овог пута прихватио.²⁸

На својој седници 15. априла 1850. комисија је разматрала *Рачунице за основне школе* које су израдили Филип Христић и Милован Спасић. Одлучено је да се обе књиге препоруче школама, с тим да је Христићева препоручена као уџбеник, а Спасићева као помоћна књига за учитеље. Аутори су награђени са по десет дуката.²⁹ У току априла 1850. одобрен је и уџбеник Јована Гавриловића *Кратки земљопис Србије и европске Турске* за школску употребу. Предвиђено је да се књига користи у четвртном разреду, а Гавриловићу је за труд одређен хонорар од двадесет пет дуката.³⁰

Током јуна 1850. одобрена су три уџбеника. Дело Константина Цукића, који се прихватио да изради српску граматику, добило је позитивну

27 Монетарни систем Кнежевине Србије у XIX веку био је изузетно компликован. Најчешће коришћени новци били су турски и аустријски. Прву модерну српску монету увео је кнез Михаило Обреновић 1868. године, када је почео да се кује бакарни новац. Кнез Милан Обреновић је од 1873. године почео да пушта у оптицај сребрни и златни српски динар. Турски грош је био званична монета у Османском царству и, с обзиром на трибутарни статус Кнежевине Србије, та монета се такође користила и у Србији. Један грош је имао вредност од 40 пара. Аустријске монете су биле најтраженије и највише вредноване у Србији тог периода. Током педесетих година XIX века аустријски „цесарски” дукат је вредео 56 гроша. Л. Мркобрада, *Уставобранитељска Србија кроз кретање цена и трговину*, Београд, 2018, 20–21.

28 ДАС, МПс-П, 1850, Ф II, Р 284.

29 Исто, 1850, Ф II, Р 357.

30 Исто, 1850, Ф II, Р 283.

критику комисије и Попечитељство просвештенија је прихватило да се уведе у школску употребу. Цукић је награђен са двадесет дуката и дело је штампано у пет хиљада примерака.³¹ Његов имењак и колега, професор Лицеја и члан Школске комисије Константин Бранковић, израдио је дело *Писмени састави* које је усвојено за школску употребу. Као награду, Бранковић је добио хонорар у износу од петнаест дуката, а дело је штампано у две хиљаде примерака.³² Љубомир Ненадовић, који се прихватио да напише *Кратку српску историју*, као награду је добио десет дуката, којих се одрекао у корист Друштва српске словесности.³³

Што се тиче уџбеника који су се односили на црквене предмете, ту је било битно мишљење духовних власти. На седници Школске комисије од 18. фебруара одлучено је да се одређене школске књиге из црквених предмета поново напишу, а преостале прераде. *Црквену историју* која је предавана у четвртном разреду било је потребно наново написати, а *Катехизис* и *Свештену историју* изменити. *Катехизис* и *Кратку свештену историју* прерадио је Гаврило Поповић уз „благослов” Митрополије и оне су одобрене током јуна 1850. године. Ове књиге су штампане први пут 1843, а Митрополија је замолила Министарство просвете да Поповић добије двадесет дуката за труд око прераде.³⁴

О издавању школских уџбеника у првим годинама рада Школске комисије сведочи и извештај који је 27. фебруара 1852. о свом раду Попечитељство просвештенија упутило Савету. Извештај се односио на време од маја 1849. до априла 1851. и у њему се наводи да су за основне школе написане следеће школске књиге: 1. *Буквар*; 2. *Прва читанка*; 3. *Друга читанка*; 4. *Прва знања сваком човеку нужна*; 5. *Катехизис*; 6. *Кратка црквена историја*; 7. *Кратки земљопис Србије и Турског царства у Европи*; 8. *Кратка историја Србије*; 9. *Србска граматика*; 10. *Кратка рачуница*; 11. *Писмени састави*.³⁵

Поред ових школских књига, Попечитељство просвештенија је 1850. одобрило за употребу и *Јестаствено земљописаније* Милована Спасића. Ово дело је поправљено по примедбама Комисије и током децембра је усвојено да се може користити у трећем разреду основне школе. У име хонорара до-

31 Исто, 1850, Ф II, Р 302.

32 Исто, 1850, Ф II, Р 317.

33 Исто, 1850, Ф II, Р 318.

34 Исто, 1850, Ф II, Р 316.

35 ДАС, МПс-П, 1852, Ф II, Р 144; В. Тешић, М. Мирковић, С. Ћунковић, Р. Вуковић, *нав. дело*, 32–33.

био је две стотине примерака своје књиге, а новчану награду није примио пошто је исто дело „већ кроз неколико година на своју корист продавао”.³⁶

Прегледности ради у следећој табели представљени су хонорари аутора уџбеника из 1850. године.

Табела 1. Хонорари аутора уџбеника који су издати 1850. године³⁷

Назив дела	Аутор	Хонорар у дукатима		Хонорар у грошевима	Број страна	Цена књиге	Број примерка првог штампања
<i>Прва читанка</i>	Филип Христић	укупно 40	20	1120	75	0,6	5.000
<i>Друга читанка</i>	Филип Христић		20	1120	164	0,7	5.000
<i>Прва знања</i>	Филип Христић	25		1400	64	0,5	5.000
<i>Катехизис</i>	Гаврило Поповић	10		560	60	1	5.000
<i>Кратка црквена историја</i>	Гаврило Поповић	10		560	48	1	5.000
<i>Кратки земљопис Србије и Турског царства у Европи</i>	Јован Гавриловић	25		1400	69	0,5	2.000
<i>Кратка историја Србије</i>	Љубомир Ненадовић	10		560	48	1	2.000
<i>Србска граматика</i>	Коста Цукић	20		1120	78	0,5	5.000
<i>Кратка рачуница</i>	Филип Христић	10		560	103	0,6	5.000

³⁶ ДАС, МПс-П, 1851, Ф I, Р 3.

³⁷ У табели су изостављени подаци за *Буквар* Гаврила Поповића и *Јестаствено Земљописаније* Милована Спасића. За *Буквар* се у архивским документима не наводи износ хонорара, а Милован Спасић је добио две стотине примерака свога дела уместо хонорара, јер је књигу већ штампао.

<i>Писмени састави</i>	Константин Бранковић	15	840	64	0,5	2.000
укупно		165	9240	773	6,9	36.000
Просечно по делу		16,5	924	77,3	0,69	3.600

Након *Прве и Друге читанке*, године 1853. изашла је и *Трећа читанка*³⁸ намењена ученицима четвртог разреда основних школа. На њој је радило више аутора, па је тако и награда распоређена. Јанко Шафарик је за три поглавља (*О човеку, нараственом и телесном воспитанију, Извод из повестнице Славенски народа, О земљоделству и баштованству*) добио дванаест дуката, Милован Спасић (за поглавље *О различитим занатима и уметностима*) три дуката, Јован Гавриловић за преведено поглавље два дуката и још осамнаест дуката за преписивање више поглавља ове читанке. Димитрије Матић и Гаврило Поповић који су дали своје целине за ову читанку нису добили награду.³⁹

Прегледности ради у следећој табели представљени су хонорари аутора Треће читанке 1853. године.

Табела 2. Хонорари аутора Треће читанке 1853. године.

Аутори	Износ у дукатима	Износ у грошима
Јанко Шафарик	12	672
Милован Спасић	3	168
Јован Гавриловић	20	1120
Укупно	35	1960

Прештампавање уџбеника који су били у употреби је настављено након 1853. године, постојећи уџбеници су прерађивани,⁴⁰ а промене су наступиле током шездесетих година XIX века. *Србска историја* Љубомира Ненадовића 1860.

38 У другом разреду се употребљавала *Прва читанка*, у трећем разреду *Друга читанка*.

39 ДАС, МПс-П, 1853, Ф III, Р 48.

40 У раду су наведени хонорари који су аутори добијали приликом првог штампања свог дела које је одобрено за школску употребу. У пракси се дешавало да одређени аутори добију новац за прераду свог и/или туђег дела. Тако је Константин Бранковић добио у мају 1859. хонорар од десет дуката приликом прештампавање књиге *Прва знања*. Њему је Школска комисија доделила награду за чланак који се нашао у том уџбенику, као и за прилог који је израдио за *Другу читанку*. ДАС, МПс-П, 1860, Ф VI, Р 923.

замењена је *Кратком историјом србског народа* Николе Крстића. Аутор је за свој труд добио десет дуката, а књига је одштампана у две хиљаде примерака.⁴¹ *Часловац и псалтир* су 1863. избачени из употребе, па су ђаци словенски језик учили из одобрених читанки.⁴²

zКако би се увидела реална вредност хонорара аутора уџбеника у табелама 3 и 4, представљене су просечне цене хлеба и стоке у Београду у периоду од 1850. до 1858. године.

Табела 3. Промене цена хлеба у Београду од 1851. до 1858. године.⁴³

Производ	цене за килограм производа у грошима по годинама и разлика у процентима					
	1851.	1856.	разлика у цени	1856.	1858.	разлика у цени
Хлеб	0,66	1,16	76%	1,16	0,74	-36%

Табела 4. Промене цена стоке у Београду од 1850. до 1858. године.⁴⁴

Производи - стока	цене за килограм производа у грошима по годинама и разлика у процентима					
	1850.	1857.	разлика у цени	1857.	1858.	разлика у цени
Крава просечна	145	370	155%	370	321,67	-13%
Свиња мршава⁴⁵	77	119,4	55%	119,4	88,3	-26%
Овца	23,6	52,3	122%	52,3	36,8	-30%

41 ДАС, МПс-П, 1860, Ф V, Р 775.

42 *Исто*, 1863, Ф XII, Р 1296.

43 Л. Мркобрада, *нав. дело*, 30.

44 *Исто*, 65.

45 У табели су наведене цене мршавих свиња јер су оне умерено расле и умерено опадале. Супротно томе, цене дебелих свиња су исказивале израженије осцилације. Л. Мркобрада, *нав. дело*, 55.

На основу изнетих података о ценама хлеба и стоке,⁴⁶ може се пратити њихово кретање у периоду од 1851. до 1858. године. Цене су расле и врхунац су достигле 1856. да би након те године почеле да опадају.

У следећој табели, прегледности ради, представљена је промена износа хонорара у периоду од 1850. до 1860. године.

Табела 5. Промена износа хонорара у периоду од 1850. до 1860. године.⁴⁷

Просечан хонорар 1850.	Просечан хонорар за <i>Трећу читанку</i> (1853)	Разлика у износу хонорара	Просечан хонорар за <i>Трећу читанку</i> (1853)	Хонорар за <i>Кратку историју српског народа</i> (1860)	Разлика у износу хонорара
924	953,33	3,17%	953,33	560	-41,24%.

Упоређујући хонораре са ценама производа, може се закључити да су представљали задовољавајућу награду за уложен труд и креативност аутора. Истичемо да у овом периоду хонорари нису пратили динамику цена, јер је на износ хонорара утицало мноштво фактора. Важно је нагласити да је нужност издавања одређеног уџбеника, као и његова обимност, била од значаја. Хонорар је такође зависио и од тога да ли је дело већ било штампано и колико је дуго било у употреби.

Уџбеници и аутори уџбеника од 1865. до 1882.

Значајна промена у издавању уџбеника је наступила 1865. када је на предлог Школске комисије Министарство просвете одобрило да се убудуће писцима уз хонорар за израду уџбеника даје и награда у виду двадесет пет примерака њиховог дела.⁴⁸ Од 1867. је на предлог митрополита у школама у употреби био и зборник молитви.⁴⁹ У овом периоду Министарство је велику пажњу посветило решавању проблема недостатка и превазиђености уџбеника из којих су ђаци учили да читају и пишу. Јануара 1867. Школска комисија је у свом написменом мишљењу веома похвално говорила о бук-

46 Током педесетих година XIX века цене меса су се кретале на исти начин као и цене стоке. Л. Мркобрада, *нав. дело*, 67.

47 При израчунавању просечног износа хонорара, важно је узети у обзир да је 1853. и 1860. изашло из штампе само једно дело.

48 ДАС, МПс-П, 1865, Ф III, Р 472.

49 У изворима се зборник молитви за употребу у школама јавља под именом *Собраније молитви* и *Кратки молитослов*. ДАС, МПс-П, 1866, Ф VI, Р 1.157.

вару који је израђен по методи различитој од оне која је примењивана у школама Кнежевине Србије.⁵⁰ Што се тиче хонорара, у истом мишљењу је наведено да је Школска комисија по усвојеној пракси одређивала највише по пет дуката награде за штампани табак, а да је овај Буквар својим квалитетом заслужио да се његов аутор издашније награди и да би било пожељно да му се, осим награде, да бар сто примерака књиге.⁵¹

Долазак Ђорђа Натошевића за референта у Министарство просвете 1867. било је значајно за питање унапређивања вештина читања и писања код ученика.⁵² Током априла 1868. преуредио је буквар и штицу и предао их на оцену Школској комисији, која их је позитивно оценила и предложила Министарству просвете да се писцу да хонорар од најмање шездесет дуката.⁵³ Остаје отворено питање да ли је аутор добио хонорар и колико се овај буквар употребљавао у школама,⁵⁴ јер је већ у фебруару 1869. Министарство просвете расписало оглас за израду *Буквара са малом читанком*, нудећи награду која се кретала од тридесет до педесет дуката. Од неколико послатих буквара, Комисија је проценила да је за школску употребу најбоље састављен онај који су послали приправници другог течаја Сомборске препарандије, чланови „Дружине Венац“, под именом *Све за милу народност*. Одређена им је награда

50 Овај буквар Школска комисија није одобравала као рукопис уџбеника. Похвално је о њему говорила и Министарству просвете је упутила предлог да се овај буквар штампа о државном трошку и да се пошаље учитељима да њиме покушају обучавати децу у вештини читања. ДАС, МПс-П, 1867, Ф I, Р 110.

51 ДАС, МПс-П, 1867, Ф I, Р 110.

52 Ђорђе Натошевић је 1853. постао директор Новосадске гимназије. За надзорника српских школа у Аустрији постављен је 1857, а већ наредне године је постао школски саветник. Током године у којој је постао саветник покренуо је први педагошки часопис код Срба – *Школски лист*. Од 1861. постаје члан Матице српске. На позив кнеза Михаила прешао је у Србију како би помогао у реформи школства. Обилазио је школе и био члан комисије за преустројство школа. На функцији референта Министарства просвете био је од септембра 1867. до септембра 1868. Н. Вујисић-Живковић, *Др Ђорђе Натошевић у ревизији основних школа у Кнежевини Србији*, Настава и васпитање, Часопис за педагошка питања 4 (2015), 823–825.

53 ДАС, МПс-П, 1868, Ф IV, Б 666 ½.

54 Стојан Новаковић наводи да је 19. априла 1869. имао један од првих примерака *Буквара за основне српске школе*. С. Новаковић, *Библиографија српске и хрватске књижевности, с додатком онога што су о нама странци писали за 1869 годину*, Гласник Српског ученог друштва 10 (1870), 343. Такође, занимљива је и жалба учитеља Антонија Штрбића из Смедерева који се 10. септембра 1869. жалио на буквар који је изашао исте године. У својој жалби наводи да код имена „владатељке Јерине“ стоји „проклета Јерина“, а да поред имена Карађорђевића не стоји „проклети од народа Александар“. Замерку је нашао и код имена кнеза Михаила, навео је да уз његово име треба навести „добротвор народни Михајло“. ДАС, МПс-П, 1869, Ф VI, Р 1.302.

од двадесет пет књига и педесет дуката, коју су они уступили општини сомборској која би новац проследила Заводу за српске учитељске сироте.⁵⁵ С тим у вези, након завршеног конкурса, *Буквар* и *Читанчица уз буквар* штампани су 1870. а *Словенски буквар* 1871. године.⁵⁶ Након буквара, на ред је дошла и израда нове читанке, па је тако Ђорђе Натошевић 1872. добио хонорар од седамдесет дуката за израду *Читанке за други разред основне школе*.⁵⁷

Даљи рад на плану објављивања нових уџбеника наставио је професор у војној школи Јован Драгашевић, који је 1871. за свој уџбеник географије под називом *Земљопис Србије и Турске* добио награду од педесет дуката⁵⁸. Професору Велике школе Стевану Поповићу за израду нове *Рачунице* одређен је хонорар од четири дуката по штампаном табаку.⁵⁹

Прегледности ради у следећој табели представљени су уџбеници изашли у периоду од 1869. до 1877. године.

Табела 6. Уџбеници изашли у периоду од 1869. до 1877. године.

Назив дела	Аутор	Година првог издања	Хонорар у дукатима
<i>Буквар</i>	Ђорђе Натошевић	1869.	60
<i>Буквар</i>	Дружина „Венац“	1870.	50
<i>Земљопис Србије и Турске</i>	Јован Драгашевић	1871.	50
<i>Прва читанка</i>	Ђорђе Натошевић	1872.	70
<i>Рачуница</i>	Стеван Поповић	1875/1877. ⁶⁰	48
Укупно			278
Просечно по делу			55,6
Просечно у грошевима			3.113,6

55 ДАС, МПс-П, 1872, Ф IV, Р 46.

56 Уз Буквар је штампано и *Кратко упутство за буквар*, а Никола Вукићевић је био одређен да напише „дуже“ *Упутство за предавање буквара*. У документима се не наводи износ хонорара за *Словенски буквар*. *Словенски буквар* је написао Никола Вукићевић, који је аутор *Упутства за предавање буквара* (1872). Остаје могућност да се награда која му је одређена за *Упутство* (75 дуката) односила и на израду *Словенског буквара*. ДАС, МПс-П, 1872, Ф IV, Р 46.

57 ДАС, МПс-П, 1873, Ф II, Р 85.

58 Исто, 1879, Ф II, Р 196.

59 Књига је имала 12 табака, што је 48 дуката. ДАС, МПс-П, 1876, Ф XI, Р 50.

60 Дело је одобрено 1875, а вероватно је штампано 1877. године. С. Поповић је у акту који је послао Министарству просвете 27. 4. 1882. навео да је његова *Рачуница* ушла у промет 1877. године. ДАС, МПс-П, 1887, Ф V, Р 58.

Како би се увидела реална вредност хонорара аутора уџбеника, у табелама 7 и 8 представљене су просечне цене хлеба и меса у Београду у периоду од 1867. до 1878. године.

Табела 7. Просечне цене хлеба у Србији од 1867. до 1878. године.⁶¹

Производи	цене за килограм производа по годинама и разлика у процентима								
	1867.	1872.	разлика у цени	1872.	1875.	разлика у цени	1875.	1878.	разлика у цени
Хлеб	0,86	1,08	25,58%	1,08	0,93	-13,89%	0,93	0,92	-1,08%

Табела 8. Просечне цене меса у Србији од 1867. до 1878. године.⁶²

Производи - месо	цене за килограм производа по годинама и разлика у процентима								
	1867.	1872.	разлика у цени	1872.	1875.	разлика у цени	1875.	1878.	разлика у цени
Говеђе	1,66	2,1	26,51%	2,1	2,33	10,95%	2,33	2,09	-10,30%
Овчије	1,67	1,9	13,77%	1,9	2,17	14,21%	2,17	1,86	-14,27%
Свињско	2,09	2,77	32,52%	2,77	3,17	14,44%	3,17	2,74	-13,58%

У односу на уџбенике које су изашли педесетих година, хонорари аутора у периоду од 1869. до 1877. знатно су повећани, чак неколико пута. Када се сагледају цене хлеба и меса од 1867. до 1878, може се закључити да су највишу тачку достигле у периоду између 1872. и 1875, након тога почињу да опадају. У односу на педесете године, цене хлеба и меса су остале приближно исте, стога се може утврдити да инфлација није утицала на повећање хонорара аутора уџбеника.

61 *Ценовне скрижали земаљски производа и заслуге у Србији у години 1867*, Државопис Србије V (1871), 2-48; *Месечни ценовници земаљских производа и најменице у Србији у години 1872, 1873 и 1874*, (Ценовне скрижали земаљских производа и заслуге у Србији у години 1872), Државопис Србије IX (1879), 1-49; *Месечни ценовници земаљски производа и наименице у Србији у год. 1875., 1876., 1877 и 1878*, (Ценовне скрижали земаљских производа и заслуге у Србији у години 1875; *Ценовне скрижали земаљских производа и заслуге у Србији у години 1878*), Државопис Србије XI (1882), 1-43; 1-49.

62 *Исто*.

У следећим табелама, прегледности ради, представљени су износи хонорара 1850. и у периоду од 1869. до 1877, просечна годишња плата учитеља у периоду од 1844. до 1878. и просечан износ дневница копача/надничара и зидара у периоду од 1856. до 1878. године.

Табела 9. Износи хонорара 1850. и у периоду од 1869. до 1877. и разлика у процентима.

Просечан хонорар	1850. године	од 1869. до 1877.	Разлика у износу
Износ у дукатима	16,5	55,6	237,58%

Табела 10. Просечна годишња плата учитеља и разлика у процентима у периоду од 1844. до 1878. године.⁶³

Плате учитеља	Просечна годишња плата учитеља у грошима и разлика у процентима					
	1844.	1860.	разлика у плати	1860.	1878.	разлика у плати
	1662	2988	79,66 %	2988	3722,69	24,56%

Табела 11. Просечан износ дневница копача/надничара и зидара у периоду од 1856. до 1878. године.⁶⁴

Занимање	Дневнице копача и зидара у грошима					
	1856.	1867.	разлика у цени	1867.	1878.	разлика у цени
Копач/надничар	9	5,97	-33%	5,97	7,52	26,01%
Зидар	11	10,94	-0,55%	10,94	12,10	10,62%

63 М. Спасић, *нав. дело*, 227; Б. Јовановић, *Стање јавне наставе у краљевини Србији за 1878 и 1879 школску годину*, Гласник Српског ученог друштва 71 (1890), 72–157.

64 Л. Мркобрада, *нав. дело*, 114; *Ценовне скрижали земаљски производа и заслуге у Србији у години 1867*, 2–48; *Месечни ценовници земаљски производа и наименице у Србији у год. 1875, 1876, 1877 и 1878*, 1–49.

На основу табела 9, 10 и 11 може се закључити да је раст износа хонорара у назначеном периоду био вишеструко већи од раста учитељских плата и промена у износима дневница копача/надничара и зидара. Добијени подаци указују на то да хонорари аутора уџбеника нису зависили од цене рада у том периоду.

Након ратова за ослобођење и независност (1876–1878) наступила је пауза у издавању уџбеника. Школска комисија је престала да постоји, а 1880. је основан Главни просветни савет, у чијој је надлежности било одобрење школских уџбеника. На седници од 16. децембра 1880. Главни просветни савет је донео одлуку да се до издавања нових програма школске књиге које су биле у употреби прегледају на начин на који је то до тада чињено и да се штампају само у онолико примерака колико је довољно за једну школску годину. Овакво стање остало је на снази све до 17. фебруара 1882, када су изашла *Правила или основа за штампање школских књига*.⁶⁵

Закључак

Највећи број уџбеника у периоду од 1850. до 1882. изашао је након што је Школска комисија отпочела са радом. Њени чланови били су аутори већине књига које су објављене те године. Уџбеници су се прештамповали, понекад су вршене измене у садржају или су после одређеног времена били замењивани новим. Што се тиче учења матерњег језика, велике промене су наступиле крајем шездесетих и почетком седамдесетих година XIX века, када су израђени нови буквар, читанка, читанчица уз буквар и упутства за учитеље. Ратне околности 1876–1878. утицале су да се направи пауза у издавању уџбеника. Након оснивања Главног просветног савета покренута је нова иницијатива за издавање уџбеника, али је до објављивања нових наставних програма акценат био стављен на прештампавање већ постојећих.

Аутори уџбеника су имали важну улогу у образовном систему Кнежевине Србије, а хонорари које су добијали за свој рад утицали су на њихову мотивацију, ангажованост и посвећеност у даљем раду на изради уџбеника. Упоређујући цене производа и висине зарада у различитим временским периодима, можемо закључити да цене животних намирница и животни стандард нису у великој мери утицали на износ хонорара. Висина хонорара је пре свега зависила од више других фактора: статуса аутора, популарности и обимности уџбеника, од потражње у одређеном периоду, трошкова штампања и политичких прилика у датом тренутку.

65 ДАС, МПс-П, 1880, Ф XII, Р 190.

РЕФЕРЕНЦЕ

Необјављени извори

1. Државни архив Србије (ДАС)
Кнежева канцеларија (КК)
Министарство просвете – Просветно одељење (МПс–П)

Објављени извори

1. *Месечни ценовници земаљских производа и најменице у Србији у години 1872, 1873 и 1874, (Ценовне скрижали земаљских производа и заслуге у Србији у години 1872)*, Државопис Србије IX (1879), 1–49.
2. *Месечни ценовници земаљски производа и наименице у Србији у год. 1875., 1876., 1877 и 1878, (Ценовне скрижали земаљских производа и заслуге у Србији у години 1875; Ценовне скрижали земаљских производа и заслуге у Србији у години 1878)*, Државопис Србије XI (1882), 1–43; 1–49.
3. *Просветни зборник закона и наредба по којима су уређене и по којима се управљају школе и друге просветне установе у Краљевини Србији*, приредио Ј. Пецић, Београд, 1887.
4. *Зборник закона и уредба*, бр. 2, 3, 5, 12–13, Београд, 1845, 1847, 1853, 1857, 1859, 1861.
5. *Ценовне скрижали земаљски производа и заслуге у Србији у години 1867*, Државопис Србије V (1871), 2–48.
6. *Школство у Србији 1817–1838*, приредиле Т. Драгићевић, С. Тимотијевић, Београд, 2009.

Литература

1. С. Анђелковић, С. Јовановић, *Настава земљописа у основним школама у Србији*, Историја и географија, Сусрети и прожимања, Тематски зборник радова, Београд, (2014), 727–742.
2. Н. Вујисић-Живковић, *Др Ђорђе Натошевић у ревизији основних школа у Кнежевини Србији*, Настава и васпитање 4, Часопис за педагошка питања 4 (2015) 823–835.
3. Ј. Гаровић, *Развој наставе рачунице у основним школама у Србији у XIX и почетком XX века*, Из историје наставе математике у основним и средњим школама у Србији, (2011), 7–40.
4. М. Јагодић, *Помоћ Кнежевине Србије црквама, манастирима и школама изван Србије (1839–1868)*, Српске студије 9 (2018), 50–101.
5. Б. Јовановић, *Стање јавне наставе у краљевини Србији за 1878 и 1879 школску годину*, Гласник Српског ученог друштва 71 (1890), 72–157.
6. Д. Кољанин, *Настава и уџбеници историје у основним школама у Србији (1880–1913)*, Истраживања 24 (2013), 359–372.
7. Р. Љушић, *Кнежевина Србија (1830–1839)*, Београд, 1986.

8. М. Ђ. Милићевић, *Школе у Србији*, Гласник Српског ученог друштва 7 (1868), 1–135.
9. Л. Мркобрада, *Уставобранитељска Србија кроз кретање цена и трговину*, Београд, 2018.
10. С. Новаковић, *Библиографија српске и хрватске књижевности, с додатком онога што су о нама странци писали за 1869 годину*, Гласник Српског ученог друштва 10 (1870), 342–381.
11. С. Д. Поповић, *Букварска методика у Срба*, Гласник Српског ученог друштва 38 (1873), 1–78.
12. Љ. М. Протић, *Главни просветни савет, преглед живота и рада поводом његовог хиљадитог састанака*, Просветни гласник (1910), 157–162.
13. С. Рајић, Д. Леовац, *Историја српског народа у 19. и почетком 20. века. Српска држава у 19. веку*, Београд 2018.
14. М. Спасић, *Неки подаци о основним школама у Србији од 1845 до 1861 год.*, Гласник Српског ученог друштва 73 (1892), 187–227.
15. В. Станисављевић, *Два века српских уџбеника. Сентандреја, 1717 – Крф, 1918*, Београд, 1992.
16. В. Тешић, М. Мирковић, С. Ћунковић, Р. Вуковић, *Сто година просветног савета Србије*, Београд 1980.
17. С. Ћунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку*, Београд, 1970.

FEES OF TEXTBOOK AUTHORS FOR PRIMARY SCHOOLS IN THE PRINCIPALITY OF SERBIA (FROM 1850 TO 1882)

Summary:

During the period from 1850 to 1882 in Serbia, the School Commission played a pivotal role in the publication of textbooks. Many of these textbooks were authored by its members. These educational materials underwent frequent reprints, sometimes with content modifications, or were entirely replaced over time. However, the publication of textbooks was interrupted during the years 1876 to 1878 due to wartime conditions. Following the establishment of the Main Educational Council, a renewed effort was made to publish textbooks, with a notable focus on reissuing existing ones.

Textbook authors held significant influence within the educational system of the Principality of Serbia. Their motivation, dedication, and commitment were often influenced by the royalties they received for their work. It is worth noting that the amount of these royalties was primarily determined by various factors, including the author's status, the popularity and extent of the textbook, demand during specific periods, printing costs, and the political climate of the time.